

CZEŚĆ III

ALINA SIKORSKA
Instytut Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej

DORADZTWO ROLNICZE – OPINIE MIESZKAŃCÓW WSI O DZIAŁALNOŚCI ODR

1. Wstęp

Procesy dostosowawcze wsi i rolnictwa do wymogów konkurencyjnej gospodarki w ramach Unii Europejskiej stwarzają pilną potrzebę uaktywnienia prac służb doradczych. Należy przy tym brać pod uwagę, że oczekiwania w stosunku do działalności doradczej są uzależnione od cech zbiorowości do jakiej są one skierowane oraz od problemów na jakie ta zbiorowość napotyka. Uwzględnienie tych czynników jest równie istotne jak nowe zadania, które dla doradztwa rolniczego wyznacza Wspólna Polityka Rolna.

Określając funkcje doradztwa rolniczego z tego punktu widzenia przede wszystkim trzeba zauważyć, że w okresie ostatnich kilkunastu lat stopniowo pogłębiała się polaryzacja ekonomiczna gospodarstw rolnych, w wielu z nich przestano prowadzić produkcję rolniczą, a znaczna część gospodarstw przestała być obecna na rynku rolnym. Z cyklicznych badań prowadzonych w Instytucie Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej, na tej samej próbie badawczej, wynika, że w latach 1992-2005 udział gospodarstw o obszarze od 1 do 2 ha UR wzrósł z 13% do 19%, a więc obecnie prawie jedna piąta gospodarstw nie przekracza 2 ha UR. Równocześnie z 12,5% w 1992 roku do 17,3% zwiększył się udział gospodarstw o obszarze od 15 ha UR wzwyż. Odsetek gospodarstw od 30 ha wzwyż powiększył się w badanej próbie z 1% w 1996 roku do ponad 4% w 2005 roku. Na podstawie wyników przeprowadzonych badań ankietowych można szacować, że te gospodarstwa obecnie użytkują około 36% ziemi rolniczej w Polsce. Równocześnie znacząco wzrastała liczba gospodarstw nie prowadzących działalności rolniczej. W 1992 roku około 5% gospodarstw nie było obecnych na rynku rolnym, a w ubiegłym roku ich odsetek stanowił już około 14%.

Oceniając użyteczność i cele działalności doradztwa rolniczego należy zatem brać pod uwagę nowe jakościowo potrzeby rolników dostosowujących swoją działalność rolniczą do wymogów gospodarki rynkowej, jak również potrzeby całej rzeszy użytkowników gospodarstw, których głównym problemem jest znalezienie dla siebie miejsce w nowej rzeczywistości ekonomicznej. W tej sytuacji coraz częściej oczekiwania w stosunku do doradców dotyczą wskazówek jakie możliwości stwarza polityka wobec wsi i rolnictwa dla tych gospodarstw, które z różnych przyczyn zostały wykluczone z rynku rolniczego lub zajmują na nim marginalną pozycję.

Tym samym w odniesieniu do adresatów swojej działalności, doradztwo rolnicze straciło swoje poprzednie znaczenie, które polegało głównie na organizowaniu kursów i szkoleń nastawionych na powszechny odbiór i dokształcanie agronomiczne mające na celu zwiększanie wolumenu produkcji. Obok reformy organizacyjnej przeprowadzonej w tej instytucji w kolejnych latach swojej działalności musiała ona sprostać całkiem nowym oczekiwaniom mieszkańców wsi. Tę tezę w pełni potwierdzają wyniki badań terenowych przeprowadzonych na wsi w 2005 roku.

2. Metoda badawcza

W Zakładzie Polityki Społecznej i Regionalnej IERiGŻ – Państwowego Instytutu Badawczego od wielu lat, w pewnych odstępach są powtarzane badania dotyczące przemian zachodzących w rozwoju rolnictwa i obszarów wiejskich. Ankietyzacją objęte są wszystkie gospodarstwa rolne położone w 76 wsiach. Są to celowo dobrane miejscowości, które ze względu na cechy społeczno-ekonomiczne, a zwłaszcza wielkość gospodarstw rolnych stanowią reprezentacje struktury obszarów wiejskich w skali kraju oraz wydzielonych regionów.

Przyjęta formuła badań pozwala określić zarówno przemiany zachodzące w obrębie struktury agrarnej i zróżnicowania ekonomicznego gospodarstw rolnych, jak i analizować zmienne kształtujące lokalny rozwój gospodarczy. W przeprowadzanej ankiecie osobne bloki pytań dotyczą działalności placówek i instytucji służących rolnictwu, w tym doradztwu i działalności dotyczącej rozpowszechniania oświaty rolniczej.

3. Wyniki badań w zakresie usług doradczych

W poprzednim dziesięcioleciu z badań prowadzonych w Instytucie wynikało, że z doradztwa rolniczego korzystała tylko niewielka grupa najsilniejszych ekonomicznie gospodarstw, a rolnicy powszechnie narzekali na bariery wynikające ze zbiurokratyzowania dostępu do Ośrodków Doradztwa Rolniczego, polegające

głównie na konieczności zgłaszania chęci współpracy z doradcą. W latach 1992-1996, prawie w jednej piątej z ogółu badanych wsi, w ogóle nie było rolników, którzy mieli kontakty z doradcami, a średni obszar gospodarstwa współpracującego stale bądź okresowo z doradcą wynosił 21 ha UR. W 40% badanych wiejskich miejscowościach funkcjonowanie ODR oceniano negatywnie. Użytkownicy gospodarstw powszechnie postulowali o zwiększenie pomocy instytucji doradczych w zakresie wsparcia przy poszukiwaniu alternatywnych źródeł dochodu oraz przy rozwiązywaniu narastających problemów socjalno – bytowych mieszkańców wsi.

Z najnowszych badań, przeprowadzonych w 2005 roku wynika, że od tamtego okresu opinie rolników o wsparciu ze strony doradztwa uległy pewnym zmianom. Należy przy tym podkreślić, że chociaż są to dopiero wstępne i jeszcze nie pełne wyniki badań z zakresu rozpowszechnienia doradztwa i problemów związanych z jego funkcjonowaniem, zebrany materiał stanowi cenną wskazówkę przy wypracowywaniu założeń organizacyjnych i wyznaczaniu głównych celów działań służb doradczych, ponieważ obrazuje oczekiwania w tym zakresie ze strony wiejskiego środowiska.

W 2005 roku w odniesieniu do badanych wiejskich miejscowości (76 wsi na terenie całego kraju, 3704 gospodarstw rolnych o powierzchni od 1 ha UR) średnia odległość od najbliższej placówki ODR wynosiła 16 km (mapka 1).

Jednak w odróżnieniu do sytuacji w przeszłości, kiedy ODR były na ogół bliżej usytuowane od tych miejscowości (przeciętnie w odległości 14 km) dystans jaki dzielił tę placówkę od potencjalnych usługobiorców przestał być ważnym czynnikiem charakteryzującym dostępność do usług doradczych. Oceniając ją z tego punktu widzenia w 50%, a więc w połowie z badanych wsi, uznano, że jest ona dobra, gdy przed dziesięcioma laty taka sytuacja dotyczyła tylko 38%. Tym samym uznać należy, że rozpowszechnienie samochodów oraz inne możliwe formy kontaktów spowodowały, że oddalenie od najbliższego ośrodka ODR przestało być bardzo istotnym warunkiem dostępności do usług doradczych. Ten problem zgłaszano tylko w 7% badanych wsi i były one położone najczęściej w południowej części kraju. W wymienionych przypadkach zwracano głównie uwagę, że kontakt z doradcami poprzez urzędy gminy to trochę za mało, ogranicza to bezpośrednie porozumienie i utrudnia dobre zrozumienie problemów rolnika.

Jednak opinii, że placówki doradcze powinny być bliżej usytuowane było zdecydowanie mniej niż w poprzednich badaniach, natomiast główne bolączki rolników dotyczyły jakości pracy doradców, ich kompetencji, słabej fachowości, zbyt krótkiego czasu poświęcanego poszczególnym rolnikom oraz zbyt małej inwencji oraz aktywności doradców, przy coraz większym zbiurokratyzowaniu kontaktów.

Średnia odległość badanych wsi od placówek służb doradczych

Źródło: Ankieta IERiGŻ - PIB 2005.

Na mapce 1 pogrubioną linią zaznaczono granice wyróżnionych makroregionów, którym odpowiadają następujące województwa:

- I środkowozachodni – kujawsko-pomorskie, wielkopolskie;
- II środkowowschodni – łódzkie, mazowieckie, lubelskie, podlaskie;
- III południowo-wschodni – świętokrzyskie, małopolskie, podkarpackie, śląskie;
- IV południowo-zachodni – opolskie, lubuskie, dolnośląskie;
- V północny – zachodniopomorskie, pomorskie, warmińsko-mazurskie.

Odnosząc się do pracy doradców, aż w 28% badanych miejscowości oceniono ją jako złą i niewystarczającą. Najczęściej, bo w 14% badanych miejscowości zwracano uwagę na niski poziom doradztwa „... *nic nowego i ciekawego nie przekazują*”. W 10% z badanych wsi uznano, że rola miejscowych doradców ogranicza się do pomocy w wypełnianiu formularzy o dopłaty bezpośrednie i jest to zdecydowanie zbyt mało. W 8% wsi skarżono się na niedostępność usług doradczych i biurokrację, a w 8% wsi narzekano na zaniechania w organizowaniu kursów i szkoleń.

Tabela 1

Przyczyny krytycznych opinii o pracy ODR-ów

Wyszczególnienie	Procent wsi, w których zgłoszono krytyczne uwagi (76=100)
Ogółem wsie z krytycznymi uwagami, w tym dotyczyły one:	28
– niskiego poziomu świadczonych porad	14
– zbyt jednostronnej oferty usług doradczych	10
– biurokracji w dostępie do usług	8
– zaniechania organizowania kursów i szkoleń	8
– niskiego poziomu wiedzy doradców	8
– dużej odległości od placówek ODR	7
– ograniczonych informacji o możliwościach korzystania z usług	5

Źródło: Ankieta IERiGŻ-PIB 2005.

Przy ocenie działalności placówek ODR bardzo silnie zaznaczyła się odmienność oczekiwań wynikająca ze zróżnicowanych potrzeb użytkowników gospodarstw. Na niskie kompetencje doradców i brak kompleksowego doradztwa narzekali głównie rolnicy prowadzący specjalistyczne gospodarstwa i mający ściśle ukierunkowane problemy z prowadzoną działalnością rolniczą. W takich przypadkach skarżono się zazwyczaj na zbyt małe kwalifikacje doradców i zaznaczano, że poziom wiedzy służb doradczych często nie jest większy niż rolników oczekujących porady, bądź podkreślano, że „oferują wiadomości teoretyczne, a nie doradzanie kompleksowe w konkretnej sprawie”. Z kolei użytkownicy małych obszarowo gospodarstw, jednostek niedoinwestowanych i słabo radzących sobie w warunkach gospodarki rynkowej, zwracali uwagę, że w usługach doradczych nie ma pakietu skierowanego na ich potrzeby. W konsekwencji duża część gospodarujących realnie jest pozbawiona możliwości korzystania z doradztwa.

Pomimo odnotowania krytycznych opinii o pracy służb doradczych trzeba podkreślić, że w porównaniu z poprzednio przeprowadzanymi badaniami (lata 1992, 1996, 2000) w 2005 roku w ankietowanej próbie zdecydowanie wzrosła liczba miejscowości, w których prace ODR uznano za dobrą. Wcześniej takie oceny wyrażano w około jednej trzeciej wsi badanych wsi, natomiast w ostatnio przeprowadzanej ankiecie ich liczba powiększyła się do nieco ponad połowy badanego zbioru.

Widoczna poprawa w ocenie przydatności służb doradczych wynikała głównie z pomocy jaką świadczyły te placówki przy wypełnianiu formularzy niezbędnych do uczestniczenia w uruchamianych programach wsparcia w ramach

WPR. Dotyczyło to zarówno wskazówek przy wypełnianiu dokumentów o dopłaty bezpośrednie, spełnianie wymogów rejestracji zwierząt, jak i o korzystanie z poszczególnych programów wsparcia (zalesianie, utowarowienie produkcji, inwestycje majątkowe).

Z analizy danych zawierających ogólnie pozytywną ocenę działalności ODR aż w jednej piątej przypadków odwoływano się do korzyści z tytułu uzyskanych porad przy wypełnianiu formularzy i wniosków związanych z wymogami WPR. W pozostałych, niezbyt licznych uzasadnieniach dodatnich ocen pracy ODR, zwracano uwagę przede wszystkim na ich funkcję edukacyjną i było to nie tylko docenianie uzyskiwanych porad i organizowanych kursów i szkoleń, ale również wspomaganie i popularyzacja rachunkowości rolnej.

Tabela 2

Korzyści z działalności ODR-ów

Wyszczególnienie	Procent wsi, w których ODR oceniono pozytywnie (76=100)
Ogółem wsie z dobrymi ocenami, w tym dotyczyły one:	51
– dostępności usług doradczych	50
– organizacji kursów i szkoleń	8
– pomocy przy wypełnianiu formularzy o dopłaty i wsparcie w ramach WPR	30
– fachowości doradców	4
– nauki rachunkowości rolnej	4

Źródło: Ankieta IERiGŻ-PIB 2005.

Tabela 3

Dziedziny, w których rolnicy oczekują pomocy służb doradczych

Wyszczególnienie	Procent wsi, w których zgłoszono problem (76=100)
Ogółem wsie zainteresowane zwiększeniem usług doradczych, w tym w zakresie:	50
– popularyzacji programów wsparcia WPR i kryteriów dostępu	30
– szkoleń o możliwościach zwiększenia opłacalności produkcji rolnej	12
– organizacji grup producenckich	11
– rozwoju agroturystyki	4
– alternatywnych źródeł dochodu	5

Źródło: Ankieta IERiGŻ-PIB 2005.

Z przeprowadzonych badań wynikało również, że rolnicy bardzo cenili sobie spotkania z doradcami. W latach 2004-2005 odbyły się one w 88% badanych miejscowości. Najczęściej tematyka tych spotkań dotyczyła popularyzacji programów wspierania wsi i rolnictwa w ramach WPR. Tym zagadnieniom poświęcono 40% z ogółu przeprowadzonych spotkań. W reszcie przypadków zajmowano się przede wszystkim doszkalaniami w zakresie agronomii, ale podejmowano również problemy właściwego rozdysponowania pieniędzy w inwestycjach gospodarczych oraz ukierunkowania w rozwoju i restrukturyzacji sektora rolnego.

W połowie z badanych wsi rolnicy podkreślali, że takich spotkań organizuje się zbyt mało i że są oni zainteresowani rozszerzeniem ich tematyki. Obok doradztwa w zakresie zwiększania korzystania z funduszy unijnych oraz szkoleń dotyczących nowoczesnych technik wytwarzania i sposobów poprawy opłacalności produkcji rolniczej oczekiwali wsparcia w organizowaniu grup producenckich (w 11% badanych wsi), rozwoju agroturystyki (w 4% wsi) oraz pomocy w poszukiwaniu alternatywnych źródeł dochodu i rozwiązywaniu problemów natury społeczno-ekonomicznej zwłaszcza związanych z bezrobociem (w 5% wsi). Licznie zgłaszano zapotrzebowanie na doradztwo w konkretnych indywidualnych sprawach dotyczących na przykład dostępności do funduszy wsparcia, wyboru najbardziej korzystnej linii kredytowej, itp.

4. Wnioski i uwagi końcowe

Reasumując, na podstawie wstępnych wyników badań ankietowych, wysnuć należy wniosek, że doradztwo rolnicze jest wsi bardzo potrzebne, a oczekiwania odnośnie jego zasięgu tematycznego i obszarów działalności uległy znacznemu rozszerzeniu. Odzwierciedlają one bardzo różnorodne problemy, z jakimi borykają się mieszkańcy wsi, często daleko przekraczające zagadnienia związane bezpośrednio z produkcją rolniczą. Stanowi to niewątpliwe wyzwanie dla służb doradczych zwłaszcza pod względem kwalifikacji zatrudnianych osób.

Postulat wzmocnienia placówek państwowych służb doradczych celem zwiększenia ich aktywności i wielostronności we współpracy z wiejskim środowiskiem znajduje uzasadnienie także w fakcie, że w dalszym ciągu jest to główna instytucja świadcząca wielokierunkową pomoc dla wiejskiego środowiska. Z przeprowadzonych w 2005 roku badań wynika, że, niezmiennie, to przede wszystkim od ODR-ów rolnicy spodziewają się wsparcia przy rozwiązywaniu swoich problemów.

Równocześnie należy podkreślić, że w wielu z badanych wsi rolnicy korzystali z doradztwa prowadzonego przez inne niż ODR instytucje i organizacje. Najczęściej była to pomoc udzielana przez pracowników ARiMR osobom, które przygotowywały wnioski o wsparcie w ramach programów SAPARD, PROW (dopłaty

bepośrednie) i SOP (w 12% ankietowanych miejscowości). Liczną grupę doradcą stanowili kontrahenci z zakładów rolno – spożywczych oraz innych firm skupujących produkty rolnicze bądź promujących swoje wyroby w wiejskim środowisku (w 10% z ogółu badanych wsi). W miarę lokalnych możliwości wspierano się i doradzano sobie wzajemnie w ramach kontaktów sąsiedzkich i towarzyskich (w 8% wsi). Taką rolę spełniali głównie najlepsi rolnicy, osoby z wysokim autorytetem, górujące nad pozostałymi pod względem posiadanego wykształcenia (nauczyciele).

Zaprezentowane przykłady, podobnie jak i cały dotychczas zanalizowany materiał, ujawniają, że potrzeby wiejskiego środowiska w zakresie usług doradczych ciągle nie są w pełni zaspokojone. Jeżeli wziąć pod uwagę zwiększającą się rolę WPR w wyznaczaniu kierunków aktywności ekonomicznej użytkowników gospodarstw rolnych oraz coraz bardziej zróżnicowane problemy społeczno-gospodarcze, na jakie napotykają wiejskie środowiska, należy postulować konieczność rozszerzania zakresu doradztwa na wsi zarówno pod względem jego zakresu tematycznego jak i powszechności dostępu.

LITERATURA

1. Chyłek E. K. (1996): Ocena funkcjonowania systemu doradztwa rolniczego w Polsce. „Zagadnienia Doradztwa Rolniczego” nr 2.
2. Zegar A. M. (1997): Doradztwo rolnicze. [w:] „Charakterystyka wsi badanych w 1996 - wyniki ankiety”. IERiGŻ, Warszawa.
3. Kijanowski P. (2000): System państwowego doradztwa rolniczego w warunkach reformy administracyjnej kraju. „Komunikaty Raporty Ekspertyzy”, IERiGŻ, Warszawa, nr 460.

ALINA SIKORSKA

DORADZTWO ROLNICZE – OPINIE MIESZKAŃCÓW WSI
O DZIAŁALNOŚCI ODR

STRESZCZENIE

W artykule zaprezentowano oczekiwania wiejskiego środowiska odnośnie wsparcia ze strony służb doradczych. Materiał źródłowy stanowiły wyniki badań ankietowych przeprowadzonych w 2005 roku na terenie 76 wsi rozmieszczonych na terenie całego kraju. Położone w tych miejscowościach gospodarstwa (około 4 tys.) stanowią reprezentację ogółu gospodarstw rolnych w Polsce pod względem cech struktury agrarnej. Wśród wielu zbieranych informacji na temat przeobrażeń społeczno-ekonomicznych wsi, odrębne miejsce poświęcono działalności placówek obsługi rolnictwa.

Zebrane na ten temat dane wskazują, że na wsi istnieje duże zainteresowanie doradztwem i zapotrzebowanie na jego usługi. Wiąże się to głównie z wymogami, jakie stawia przed producentami rolnymi WPR. W związku z tym rolnicy oczekują od służb doradczych przede wszystkim pomocy przy wypełnianiu formularzy i wniosków wymaganych przy staraniach o korzystanie z uruchamianych programów wspierania wsi i rolnictwa. Porady z tego zakresu świadczone przez placówki ODR wpłynęły na widoczną poprawę w ocenie ich pracy przez wiejskie środowisko.

Ponadto z badań wynika, że potrzeby wsi odnośnie usług doradczych ciągle nie są w pełni zaspokojone. Celem poprawy sytuacji, placówki ODR powinny w większym niż dotychczas stopniu, uwzględniać zróżnicowane problemy społeczno-ekonomiczne gospodarstw rolnych oraz ich użytkowników. Wymaga to rozszerzenia tematycznego prowadzonych kursów i szkoleń, pogłębienia wiedzy kadr doradczych oraz zwiększenia dostępności ich usług.

ALINA SIKORSKA

AGRICULTURAL ADVISORY SERVICE – OPINION OF RURAL POPULATION ABOUT AGRICULTURAL ADVISORY SERVICES (ODR'S).

SUMMARY

This paper is aimed at the presentation of the expectations of rural society regarding to agricultural advisory services (ODR's). The article is based on questionnaire survey conducted in 2005 on 76 villages placed in different regions of Poland. Around 4000 farms make the representative sample of the whole farm population in Poland regarding to their land structure. Among of many of collected data about socio-economic transition of rural areas, distinct place for agricultural advisory services has been devoted.

According to data collected during the survey there is a demand on services and the great interest in support provided by ODR's. It is caused by high requirements to farms raised by Common Agricultural Policy. Therefore the farmers are expecting the assistance from advisory services in submitting applications for payment offered by programs supporting the rural development. Advisory support provided by ODR's so far, influenced better opinion of rural society about ODR's services.

It is apparent from the research conducted that the rural community needs for consulting services has not yet been completely fulfill. In order to improve to ODR's situation the social economic problems of farm and farmers should be differentiated to a larger extend than has been done. This requires a thematic boarding of courses and training as well as that the consultants increase their knowledge and increase the availability of theirs service.